

LIETUVININKŲ TAUTINIO IDENTITETO PROBLEMA CHRISTIANO GOTTLIEBO MIELCKE'S DARBUOSE

Žavinta Sidabraitė

Įvadas

Christianas Gottliebas Mielcke – vienas žymiausių ir reikšmingiausių XVIII amžiaus pabaigos – XIX amžiaus pradžios lietuvių raštijos veikėjų. Chr. G. Mielcke's apsisprendimą sutelkti savo jėgas ties lietuviškų raštų rengimu didele dalimi galėjo lemti tėvo Peterio Gottliebo Mielcke's pavyzdys bei jo suformuota šeimos orientacija rūpintis lietuvininkų kultūros puoselėjimu.

Visi trys P. G. Mielcke's sūnūs – Theodoras Gabrielius, Christianas Gottliebas ir Danielius Friedrichas – buvo Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakulteto auklėtiniai, Lietuvių kalbos seminaro studentai, o vyresniuose kursuose – ir jo docentai. Baigę studijas ir gavę kunigo šventimus Theodoras Gabrielius bei Danielius Friedrichas Mielcke's užėmė ganytojų vietas lietuviškose parapijose, o tokių šventimų (dėl kol kas neaiškių priežasčių) negavęs Christianas Gottliebas kantoriavo lietuviškoje Pilkalnio parapijoje.

Pilkalnio parapijoje atsiradusią kantoriaus vakanciją Christianui Gottliebui greičiausiai nurodė ten kunigavęs vyresnysis brolis Theodoras Gabrielius. Tikėtina, kad brolių buvo planuota dirbti kartu ne tik parapijoje, bet ir prie lietuviškų raštų. Deja, Theodorą Gabrielių Mielcke'ę, sulaukusį vos 34 metų, pakirto ankstyva mirtis. Matyt, dėl to vyresniojo brolio nebespėta bent kiek reikšmingiau prisidėti rengiant lietuviškus raštus. Jo mirties dieną (1762 m. kovo 19 d.) iki Christiano Gottliebo, kuris jau tvarkėsi skyrimo į Pilkalnį dokumentus, atvykimo buvo likę apie tris mėnesius. Tad Pilkalnyje kantoriaus vietą gavusiam Christianui Gottliebui teko ne dirbti kartu su broliu, kaip buvo svajota, o bemaž pusę metų eiti mirusio brolio pareigas.

Jaunesnysis brolis Danielius Friedrichas, du dešimtmečius sėkmingai ėjęs Ragainės superintendente pareigas, bendradarbiavo su lietuviškus raštus rengusiu broliu Christianu Gottliebu. Jis ne tik pats vertė pamokslus iš vokiečių kalbos, bet ir kartu su broliu dalyvavo polemikose dėl giesmyno rengimo principų bei valdžios įsakų vertimo į lietuvių kalbą problemų. Danielius Friedrichas, naudodamasis aukšto dvasininko padėtimi, taip pat protegavo Christiano Gottliebo Mielcke's išleistas „Miszknogos“. Yra išlikęs oficialus Danieliaus Friedricho Mielcke's prašymas leisti Ragainės vyskupystės lietuviškoms parapijoms įsigyti bent po vieną lietuvišką Heymo postilės egzempliorių. Bažnytinė vyresnybė prašymą patenkino ir minėtai postilei pirkti skyrė pinigų¹.

Christianas Gottliebas Mielcke nėra palikęs veikalo, kuriame būtų konceptualiai aptariamoms lietuvininkų tapatybės problemoms. Vis dėlto iš jo paliktų rašto darbų (poleminių traktatų, žodyno pratarmės, lietuvių kalbos gramatikos poetikos skyriaus, poemos „Pilkainis“, giesmių, pamokslų rinkinio „Miszknogos“ bei laiškų) galima formuluoti prielaidas, padedančias suvokti Chr. G. Mielcke's poziciją tiek lietuvių kalbos, tiek lietuvininkų tautinio identiteto suvokimo klausimais.

1. Christiano Gottliebo Mielcke's tautybės klausimas

Iki šiol lieka neaišku, ar Mielcke'ių šeima buvo lietuviška. Žinoma, kad tėvas Peteris Gottliebas ir trys sūnūs – Theodoras Gabrielius, Christianas Gottliebas bei Danielius Friedrichas – lietuvių kalbą mokėjo iš mažumės (kol kas, deja, beveik nieko nežinoma apie motiną Mariją Loisą Schimelphennig). Tikėtina, kad iš lietuviško Tilžės miestelio kilęs Peteris Gottliebas Mielcke galėjo būti lietuvis, tačiau šeimos nariai, nors laiškuose ne vienasyk didžiuojasi moką lietuvių kalbą taip gerai kaip gimtąją, niekur jos nepavadina iš tiesų gimtąją. Atvirkščiai, netiesiogiai tarsi liudijamas

priklausomumas būtent vokiečių, o ne lietuvių bendruomenei. Pats Chr. G. Mielcke polemikoje su Gottfriedu Ostermeyeriu taip pat teigia lietuvių kalbą išmokęs iš jaunumės kaip (pabraukta cituojant – Ž. S.) savo gimtąją kalbą². Vis dėlto nei laiškuose, nei teoriniuose darbuose ar grožiniuose kūrinuose Chr. G. Mielcke nesutapatina savęs su lietuvininkais, kaip tai daro, sakykime, jo amžininkas Kristijonas Donelaitis poemoje „Metai“. Chr. G. Mielcke visose savo ištarmėse apie lietuvininkus ar jų kalbą lieka kitatautis tos kalbos puoselėtojas. Beje, atliktos grafologinės Chr. G. Mielcke's poemos „Pilkainis“ rankraščio ekspertizės išvadose, be kita ko, taip pat tvirtinama, kad „jo [Chr. G. Mielcke's] rašto įgūdis vokiečių kalba yra tvirtesnis, t. y. anksčiau įgautų įgūdžių pagrindu formavosi rašymo lietuvių kalba įgūdžiai“³.

2. Lituanistinio darbo motyvacijos klausimas

Kas lėmė sąmoningą visų išsilavinusių Mielcke'ių šeimos narių apsisprendimą dirbti su lietuviškais raštais?

Tėvo Peterio Gottliebo Mielcke's lituanistinės veiklos pradžia sutapo su naujai paskelbtos Prūsijos karalystės identiteto paieškomis ir įtvirtinimu būtent remiantis vietinių gyventojų istorine praeitimi, tradicijomis bei protestantizmu⁴. Toks karalystės siekis buvo palankus raštijos vietinėmis kalbomis, tarp jų ir lietuvių, plėtotei. Karaliaučiaus universiteto studentai, kilę iš lietuviškų ar lenkiškų Prūsijos sričių, mokantys vietines kalbas, valdžios buvo skatinami lankyti tų kalbų seminarus. Seminarų lankytojai gaudavo gana didelių lengvatų: vietą alumne su visišku išlaikymu, galimybę pretenduoti į įvairias stipendijas, pirmumo teisę po šventimų gaunant kunigo vietą parapijoje ir pan.⁵

Dar studijų metais įsitraukęs į valdžios remiamą lietuviškų raštų rengimo darbą, mokėsis ir mokęs Lietuvių kalbos seminare, profesoriaus Johanno Jakobo Quandto proteguotas kaip itin gabus studentas, Peteris Gottliebas Mielcke taip pat naudojosi kai kuriomis lengvatomis, netgi kurį laiką baigęs universitetą dar gyveno alumne, o vėliau lengvai gavo paskyrimą į gerą tiek geografiniu, tiek materialiniu požiūriu Jurbarko (*Georgenburg*) parapiją.

Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaro lankymas pirmuosiuose kursuose bei docentavimas vyresniuose teikė tam tikrų privilegijų ir broliams Theodorui Gabrieliui bei Danieliui Friedrichui Mielcke'ams. Išlikę archyviniai dokumentai liudija, kad puikus lietuvių kalbos mokėjimas padėjo tiek Theodorui Gabrieliui, tiek Danieliui Friedrichui studijų metais gauti stipendijas, o baigus studijas ir siekiant vietos neprastose parapijose įveikti konkurentus.

Valdžios remiama lietuviškų raštų leidyba buvo nors palyginti ir menkas, bet vis dėlto papildomas pajamų šaltinis. Be to, kaip liudija archyviniai dokumentai, Peteris Gottliebas Mielcke keletus metus ėjo oficialaus valdžios įsakų vertėjo į lietuvių kalbą pareigas ir už šį darbą gaudavo atlyginimą (1 talerį už spaudos lanką)⁶. Valdžios įsakus į lietuvių kalbą kurį laiką vertė ir Christianas Gottliebas Mielcke.

Vis dėlto vien praktiniais sumetimais (studijų lengvatomis, darbo vieta, papildomomis pajamomis) Mielcke'ių šeimos lituanistinės veiklos motyvacijos paaiškinti neįmanoma. Jų darbuose matyti nemaža dalis pasiaukojimo, nuoširdaus rūpesčio lietuvių kultūros reikalais, tikėjimo atliktų darbų prasmingumu.

3. Lietuvininkų tautinio identiteto raiškos laukas

Galima drąsiai teigti, jog Chr. G. Mielcke visą sąmoningą savo gyvenimą siejo su darbu lietuvininkų bendruomenei tiek rūpindamasis jos kasdieniais reikalais, tiek puoselėdamas lietuvių raštą ir kultūrą. Tad šiandien aktualu atsakyti į klausimą, kokiais kriterijais Chr. G. Mielcke grindė lietuvininkų tautinį identitetą.

3.1. Vienas svarbiausių veiksnių čia buvo konfesinė priklausomybė. Protestantizmą Chr. G. Mielcke suvokia kaip valstybės modernumo sąlygą. Polemikoje su G. Ostermeyeriu Mielcke tolydžio priešina katalikiškus, t. y. nelaisvus, kraštus ir protestantišką Prūsiją, kur, anot jo, „jau seniai uždrausta sąžinės prievarta“⁷.

Reikia pripažinti, kad Friedricho Wilhelmo I (1713–1740) valdymas buvo didelio religinio sujudimo ir palyginti didelės religinės laisvės Prūsijoje laikas. Monarchija pasižymėjo neregėta tiems laikams tolerancija įvairiems religiniams išitikinimams. Ji ištikimai laikėsi Prūsijos valdovų nuostatos, kad valstybė – „aukščiau bet kokio tikėjimo“⁸. Būtent karalius Friedrichas Vilhelmas I, atsakydamas dėl racionalistinio giesmyno pasiskundusiam pirkliui kanceliarijos paruoštame atsakyme savo ranka prirašo garsiąją frazę: „Kiekvienas mano pavaldinys, jeigu tik jis yra doras, gali tikėti ką nori, [...] o kunigai te nepamiršta tolerancijos“⁹. Taigi religinė tolerancija buvo būdingas Prūsijos karalystės bruožas apskritai nuo pat jos įsikūrimo pradžios. Brandenburgo Prūsijai jau XVII amžiuje iškilo politinė taikaus įvairių konfesijų koegzistavimo būtinybė. Kunigaikštis Johannas Sigismundas, perėjęs į reformatų tikėjimą 1613 metais, nepareikalavo iš savo valstybės gyventojų liuteronų keisti tikėjimo. Taip buvo nutrauktas ryšys tarp valstybės ir pagrindinės religijos. Vėliau Prūsija su savo vyraujančiu liuteronų tikėjimu ir karaliumi reformatu tapo prancūzų hugenotų, Zalcburgo liuteronų, Silezijos katalikų, taip pat judėjų mažumos tėvyne. Tokia liberali religijos politika ir auganti pagarba piliečių tikėjimo ir sąžinės laisvei XVIII amžiaus Prūsijai pelnė Europos inteligentų pripažinimą¹⁰.

Vis dėlto lietuvininkas Chr. G. Mielcke’i, be jokios abejonės, pirmiausia buvo protestantas. Mielcke’s parengtos lietuviškos religinės knygos – pamokslų rinkinys „Miszknygos“ (1800) bei giesmynas (1806) – buvo persmelktos švietėjiško protestantizmo idėjų. Čia akcentuojamas asmeninė patirtimi grįstas tikėjimas, nuolatinė tikinčiojo pastanga mokytis ir keistis, t. y. „geryn eiti“, moralumas ir dorovė, kasdienis šventumas, kova su prietarais bei socialinis ūkinis švietimas.

Chr. G. Mielcke’s istorinėje poemoje „Pilkainis“ religiniam Prūsijos lietuvių identitetui pagrįsti skiriamas ypatingas dėmesys.

„Pilkainis“ – tai 332 eilučių istorinė poema, chronologiškai pasakojanti Pilkalnio miestelio istoriją nuo pagonybės laikų iki maždaug XVIII amžiaus pabaigos. Pagoniška krašto autochtonų – prūsų ir lietuvių – praeitis poemos autoriui kelia dvejopus jausmus. Be jokios abejonės, pagonybė – tamsos, prietarų, barbariškų apeigų, kai dievams aukojamos kraujo aukos ir net deginami žmonės, laikas. Nuolatinės vietinių kunigaikščių tarpusavio kovos, plėšikiški kaimynų puldinėjimai alino kraštą ir žmones. Pagonišku tautų karingumas, autoriaus išitikinimu, prišaukė ir didžiausią krašto nelaimę – Kryžiuočių ordiną.

Tačiau vaizduodamas prūsų ir lietuvių kovas su kryžiuočiais Chr. G. Mielcke be išlygų simpatizuoja pirmiesiems. Aiškiai justi, kad ir XVIII amžiaus pabaigoje, ryškinant takoskyrą tarp katalikiško Kryžiuočių ordino ir kunigaikščio Albrechto įkurtos kunigaikštystės, buvo siekiama motyvuoti ir įteisinti naują protestantišką valstybę. Katalikybė iš esmės suvokiama kaip tų pačių pagonišku prietarų tąsa, mažai ką bendra turinti su krikščionybe:

Bet Katilikkū Prámonės
ir jū Pamokslai pramannyti
gerrais Krik|zczonimis už ties
juos ne gallėjo pađarryti.¹¹

Kryžiuočių ordinas krašte užsiėmė ne tikėjimo skleidimu, bet gyventojų išnaudojimu, pilių kūrimu ir iš jų vykdomais grobuoniškais karais:

Priegtám Walđonai Žémės šzos
ant Jawo tikt Nauđos žūrėjo,
ir dėl Wieros krik|zczoni|zkos
i|z tikro jiems niekađ rupėjo.

Skaitytojui kuriamas įspūdis, kad pasikeitimai buvo neišvengiami. Ir pirmiausia siekiant iš tikrųjų sukrikščioninti kraštą. Taip suformuojama kilni magistro Albrechto virtimo pasaulietinės liuteroniškos Prūsų kunigaikštystės kunigaikščiu Albrechtu motyvacija, itin svarbi XVIII amžiuje savo tapatybę įtvirtinti siekusiai Prūsijos karalystei.

Anot pasakotojo, tik įvedus protestantizmą prasidėjo religinio, ekonominio krašto atgimimo laikotarpis. Pabrėžiama, kad tik kunigaikštis Albrechtas, „paiką Zókaną Kryželninkų prastojes“, susirūpino tikro tikėjimo diegimu krašte, bažnyčių statymu. Pabrėžiamas vienas iš esminių katalikybės ir protestantizmo tikėjimo dogmų skirtumų: katalikams dieviško mokslo šaltinis – tradicija ir tikėjimo skelbimas per mokytojus, o protestantams – vien tik Šventasis Raštas:

 Taip Katilikkū Prámonū
 ir ZmogiŹkū PamokŹlū gloða,
 kaip marggrow's iŹ Źzwentū Knygū
 ŹzwéntéŹni jiems PamokŹlā duoða.

Toliau pasakojama Pilkalnio miestelio istorija tampa konkrečiu „tikrą krikščionišką mokslą“ išpažįstančio krašto klestėjimo liudijimu. Trys kertiniai akmenys, pasakotojo akimis, žymi miestelio raidą: bažnyčios, rotušės bei malūnų – vėjinio ir vandens – pastatymas. Poemos audinyje jie tampa sąvokomis-simboliais, liudijančiais religinį, valdžios bei ekonominį stabilumą. Kaip viso to rezultatas suvokiamas miesto teisių suteikimas Pilkalniui (1724 metais karaliaus Friedricho Wilhelmo I įsakymu Pilkalnis gavo miesto teises) ir finansiškai pajėgios valstybės parama piliečiams lengvatinėmis sąlygomis statant butus bei suteikiant žemės.

3.2. Kaip minėta, XVIII amžiaus Prūsijoje buvo itin sureikšmintas **pilietinis paklusnumas**, tad lojalumas valstybei buvo vienas būdingiausių Prūsijos švietėjų bruožų. Chr. G. Mielcke, sekdamas Johannu Gottfriedu Heymu, nemažą dalį „Miszknygų“ pamokslų skiria pavaldinių pareigoms paaiškinti. Baudžiauninkai raginami ne tik dorai atlikti baudžiamą, privalomas keliones bei kt., bet ir geranoriškai patalkinti dvarui, jei pastarasis savo darbais atsilieka. Nusilenkiama pamoksluose ir Prūsijos karaliui: „...musū Žémėje [...] musū Karalaus padarrytas Dawádas toks teisus yra, kad ne wien's be Reikalo tur but iszdarkytas, piktieji rods sawo Korawónę tur gáut, bet be jokio Iszdarkimo ir Iszlojójimo“¹².

Atsiliepiant į valstybės gyvenimo aktualijas sustojama prie mokesčių, tiek valstybinių, tiek bažnytinių, tiek mokyklinių, mokėjimo problemos. Suprantamai aiškinant mokesčių būtinybę valstybės funkcijoms palaikyti ugdomas valstiečių pilietiškumas. Be kita ko, atkreipiamas dėmesys ir į mokesčių mažumą bei pastovumą Prūsijos karalystėje: „Musu Žémėje Czyżé labbay mierna, ir per tokį Pulką Métū ne aukszcziaus užwarryta“¹³.

Neapėjo paklusnaus piliečio ugdymo problemos Chr. G. Mielcke ir rengdamas giesmyną. Specialiai šiam giesmynui jis pats išvertė giesmių, kuriose tiesiogiai atsispindi gyvenamojo meto visuomeninės realijos. Vienoje iš tokių giesmių „Tawim' te dziaugias', Wieszpatie!“ šlovinama karaliaus valdžia bei prašoma suteikti valdovui išminties tinkamai valdyti savo tarnus¹⁴.

Poemos „Pilkainis“ pasakotojas taip pat pabrėžtinai lojalus esančiai valdžiai. Tinkamas valstybės sutvarkymas tiesiogiai veikia miestelio gyvenimą. Praeityje chaotišką kaimo augimą keičia planingas miesto kūrimas. Karaliaus paramos dėka

 daugiaus kaip Źzimt's dailū Buttū
 tieses į Eiles ŹŹtatyttū,
 daugiaus kaip tukŹtantis Źmonū
 kas Mét's cze randāŹ ŹuraŹzyttū.

Istorikai pripažįsta, kad XVIII amžius, ypač jo pabaiga, kai prie apskrities buvo prijungtos naujos po trečiojo Lenkijos-Lietuvos padalijimo gautos lenkų ir lietuvių žemės, buvo Pilkalnio ekonominio klestėjimo amžius¹⁵.

Naujieji statiniai – tai vis pergalė prieš pagonišką praeitį: štai bažnyčia iškilo „ant Kappû pagóni/žkû“, o vėjo malūną pilkalniškiai „į szwéžo Mieġto Nauđą staté“ vėlgi ant pagonių valdovo kapavietės.

Poemos pasakotojo įsitikinimu, bendra valstybė ir tikėjimas vienija dvi tautas: lietuvius ir vokiečius. Šias tautas vienoje valstybėje sieja bendras likimas. Poemoje „Pilkainis“ tai paliudijama taip:

ak peržegnok Lietuwninkus,
pirmûjus Sûġiedus ųzôs Žémės,
taipjau užġtok ir Wokieczus,
wilġus į Atsarga atémęs.

Iš esmės reikia pripažinti, kad „Pilkainio“ poema Chr. G. Mielcke siekė integruoti lietuvių gyvenamų žemių istoriją į Prūsijos valstybės raidą ir taip motyvuoti protestantiškos Prūsijos valstybės sukūrimą bei nubrėžti jos perspektyvą.

3.3. Lietuviai Prūsijos valstybėje nesudarė visos socialinės struktūros: didžiąja dalimi jie buvo valstiečiai baudžiauninkai. Būtent tokį savo rengiamų lietuviškų knygų adresatą matė Chr. G. Mielcke. Štai „Miszknųgû“ pratarėje jis sakosi tarp daugybės vokiškų pamokslų rinkinių ilgai ieškojęs postilės, kuri tiktų „lietuviui valstiečiui“¹⁶. O versdamas į lietuvių kalbą šiaip jau nesudėtingą Christiano Fürchtegotto Gellerto pasakėčią „Kūlikas“ Chr. G. Mielcke sąmoningai tiek temine, tiek raiškos prasme ją „liaudino“: kupiūravo neišsilavinusiam lietuviui kaimiečiui, jo manymu, sunkiai suprantamus epizodus, prisodrina tekstą kaimiečiui pažįstamų realių bei sąmoningai rinkosi stilistiškai žymėtą šnekamąją kalbą ir ritmiką.

Stambų leksikografijos darbą – „Vokiečių-lietuvių ir lietuvių-vokiečių kalbų žodyną“ (*Lit-tausch-deutsches und Deutsch-lit-tausches Wörter-Buch*) – Chr. G. Mielcke pratarėje sakosi parengęs dėl to, kad lietuvių kalbą „vartoja tik paprastas valstietis su savais papročiais ir tradicijomis, kuris nesugeba deramai suteikti žinių apie savo kalbą“¹⁷. Turėdamas mintyje tiek socialiniu, tiek geografiniu požiūriu ribotą lietuvių kalbos vartotojų skaičių, Chr. G. Mielcke apibrėžia ir savo darbo perspektyvas. Žodyno reikalingumą jis pirmiausia grindžia utilitariniais motyvais: žodyno reikia lietuviško krašto pamokslininkams ir mokytojams, teisininkams, taip pat su lietuviais prekiaujantiems komersantams¹⁸. Tokie praktiniai tikslai yra bemaž vieninteliai, dėl kurių, anot Mielcke's, lietuvių kalbą „būtinai turi daugiau ar mažiau mokėti ir labiau išsilavinusių luomų asmenys“¹⁹.

3.4. Chr. G. Mielcke's požiūryje į kalbą – bene svarbiausią tautinio identiteto raiškos dėmenį – yra sumišusios švietėjiškos ir beužgimstančio romantizmo idėjos. Chr. G. Mielcke's dėmesio sferų: lietuvių kalba romantinių idėjų impulsą galima justi iš jo pasisakymų ir dėmesio sferų: Mielcke bene pirmasis lietuvių raštijos istorijoje suvokia ir aiškiai išreiškia pasaulietinės kūrybos lietuvių kalba galimybę ir perspektyvą. Be kita ko, jis pirmasis atkreipia dėmesį į Kristijono Donelaičio „Metų“ poetinės ir kalbinės raiškos meniškumą, suvokia būtinybę kurti pasaulietinę poeziją lietuvių kalba.

1800 metais Karaliaučiuje išėjusioje gramatikoje Chr. G. Mielcke aptaria eiliovimo lietuvių kalba principus: jo parengtas atskiras gramatikos skyrius „Trumpas lietuvių poezijos vadovas“ (*Kurze Anleitung zur lit-tauschen Poesie*) tampa viena pirmųjų lietuvių poetikų. Ši poetika lietuvių literatūrai itin reikšminga tuo, kad čia Mielcke pirmą kartą kaip tobulos poezijos lietuvių kalba pavyzdį pateikia Kristijono Donelaičio „Metų“ ištrauką bei paskelbia paties atliktą Christiano Fürchtegotto Gellerto pasakėčios „Kūlikas“ vertimą.

Chr. G. Mielcke's požiūris į vertimą buvo veikiamas tiek Švietimo, tiek beužgimstančio romantizmo idėjų. Aktyvus vertėjo santykis su originalu, kurį deklaravo Mielcke, reiškė tiek teminę, tiek raiškos adaptaciją atsižvelgiant į vertimo receptorių, t. y. lietuvių valstietį.

„Miszknygų“ pratarinėje, aptardamas J. G. Heymo postilės pasirinkimo motyvus bei vertimo problemas, Chr. G. Mielcke įveda romantinę kalbos suvokimo kategoriją – „kalbos dvasia“: tekstus versti reikia atsižvelgiant į „lietuvių kalbos dvasią“, nes tik toks vertimas bus suprantamas lietuviui²⁰. Toks požiūris suformuotas iš esmės laikantis romantinės nuostatos, kad „kalba išreiškia tautos dvasią, jos charakterį, būdinguosius žmonių mąstysenos ir pasaulėjautos bruožus“²¹.

Vaizdingus pasakymus, idiomą, patarles Chr. G. Mielcke laiko kalbos figūromis, kuriose „labiausiai atsiskleidžia kalbos genijus“²². Pildydamas Philippo Ruhigio žodyną Chr. G. Mielcke itin daug dėmesio skiria lietuvių kalbos priežodžiams ir patarlėms. Dėl šios priežasties jis nepaprastai vertina Jacobo Brodowskio žodyną, kuris išsiskyrė surinktos frazeologinės medžiagos gausa. Brodowskio žodyno bei Kristijono Donelaičio kūrybos vaizdingais posakiais ir frazeologija Mielcke pildo ir paties rengiamą žodyną. Apskritai Chr. G. Mielcke's parengtas žodynas buvo pirmasis lietuvių leksikografijos darbas, kur pirmenybė suteikta ne biblinei, o gyvosios kalbos frazeologijai²³. Išskirtinis dėmesys lietuvių kalbos frazeologinei raiškai juntamas ir jau minėtame Chr. F. Gellerto pasakėčios vertime. Čia vaizdingų posakių taip gausu, kad susidaro įspūdis, jog Chr. G. Mielcke sąmoningai stengėsi versdamas pavartoti kuo daugiau liaudies frazeologijos.

Kalba buvo bene vienintelis dalykas, kurį lietuvininkų gyvenime Chr. G. Mielcke, sakytume, siekė užkonservuoti. Jis, skirtingai nei, pavyzdžiui, jo amžininkas Kristijonas Donelaitis, nemanė, kad lietuvių išsaugoti gali padėti ištikimybė aprangos tradicijai ar valgiams. Tuo požiūriu Chr. G. Mielcke buvo modernus: tautos savitumą, charakterį galėjo išsaugoti tik gryna kalba, tinkamai eksploatuojama kasdieniame gyvenime bei realizuojama literatūrine kūryba.

Chr. G. Mielcke tiek teoriniais svarstymais, tiek savo literatūriniais darbais siekė įrodyti lietuvių kalbos tinkamumą poetinei kūrybai. Štai imdamasis versti Chr. F. Gellerto pasakėčią Mielcke norėjo lietuvių bendruomenės nariams pristatyti pavyzdinį poezijos kūrinių lietuvių kalba kaip įrodymą, kad šia kalba galima ne tik gražiai ir kilniai kalbėti, bet ir gražiai bei kilniai rašyti. Kaip lietuvių kalbos privalumą jis fiksuoja skirtumo tarp rašytinės ir šnekamosios kalbos nebuvimą: „kiekvienam atveju jis [rašantysis – Ž. S.] turi mokėti rašyti taip aiškiai, kad suprastų ir paprasčiausias lietuvis. Šiuo atžvilgiu lietuvių kalba daug pranašesnė už kitas. Net ir kilniausi posakiai paprastam žmogui būna suprantami, kadangi jie paimti iš kalbos, kuri kasdien skamba jo lūpose“²⁴.

Chr. G. Mielcke, be jokios abejonės, suvokė, kad kalba vienija bendruomenę. Vis dėlto, nors ir pripažinęs, kad Didžiojoje Lietuvoje vartojama iš esmės „ta pati lietuvių kalba“²⁵, Mielcke, atrodo, nemastė apie bent kiek reikšmingesnę Didžiosios Lietuvos ir Prūsijos lietuvių bendrystę. Didžiąja dalimi skirtingą religiją išpažįstančių, o svarbiausia – dviejose skirtingose valstybėse gyvenančių lietuvių raidos kelias, Mielcke's manymu, negalėjo būti bendras.

Chr. G. Mielcke's pastangos suprasti, jo žodžiais tariant, „lietuvių kalbos genijų“, noras perteikti, ugdyti prigimtinių lietuvių kalbos grožį, pagaliau jo parengti lituanistiniai darbai byloja, kad švietėjiškai kruopščiai dirbęs ir ugdes, mokęs ir skatinęs lietuvius bei jų kultūrai prijauniančius kitataučius, širdies kertelėje Chr. G. Mielcke buvo švietėjas romantikas ir iš esmės pritarė jo žodyną palydėjusiai I. Kanto nuostatai, kad „kiekvienos tautelės švietimui [...] svarbu mokykloje ir bažnyčioje mokytis gryniausią [...] kalbą [...] ir pasiekti, kad tokia gryna kalba ilgainiui taptų plačiai vartojama“²⁶.

Išvados

Mielcke'ių šeima Mažosios Lietuvos raštijos istorijoje paliko žymų pėdsaką. Trys šeimos vyrai – tėvas Peteris Gottliebas bei du sūnūs – Christianas Gottliebas ir Danielius Friedrichas – beveik visą XVIII amžių kartu dirbo prie lietuviškų raštų. Iki šiol nėra atsakyta Mielcke'ių tautybės klau-

simas. Tikėtina, kad bent jau iš tėvo pusės šeimos kiltis buvo lietuviška. Visi šeimos nariai pabrėžia lietuvių kalbą mokėję iš mažumės taip gerai kaip savo gimtąją. Vis dėlto Christianas Gottliebas Mielcke nei laiškuose, nei teoriniuose darbuose ar grožiniuose kūrinuose nesutapatina savęs su lietuvininkais. Chr. G. Mielcke's, taip kaip ir tėvo P. G. Mielcke's, lituanistinio darbo motyvaciją lėmė patriotinė tuometinės Prūsijos valdžios politika, skatinusi pilietinio paklusnumo bei liuteronizmo skleidimą, bei tokios valdžios politikos sąlygotas raštijos vietinėmis kalbomis leidybos rėmimas. Tačiau Mielcke'ių pasiaukojamas lituanistinis darbas, nuoširdus rūpestis lietuvininkų kultūros reikalais, tikėjimas atliktų darbų prasmingumu rodo, jog būta ir labai stiprios asmeninės motyvacijos.

Vienas svarbiausių lietuvininkų tautinį identitetą apibrėžiančių veiksnių Christianui Gottliebui Mielcke'ui buvo protestantizmas. Jo parengtas pamokslų rinkinys „Miszkyngos“ (1800) bei 1806 metais išleistas giesmynas buvo persmelkti švietėjiško protestantizmo idėjų. Mielcke's istorinėje poemoje „Pilkainis“ religinį Prūsijos lietuvių identitetą siekiama pagrįsti protestantiškos Prūsijos kunigaikštystės susiformavimo istorija, kur itin aiškiai atribojamas katalikiško Kryžiuočių ordino veiklos laikas. Protestantizmo įvedimas krašte, anot pasakotojo, lėmė ne tik tikros krikščionybės įsigalėjimą, bet ir materialinį ūkinį krašto suklestėjimą. Bendras tikėjimas, teigiama poemoje, galų gale suvienijo ir dvi greta gyvenančias tautas – lietuvininkus ir vokiečius.

Lojalumas savo valstybei ir jos valdžiai – taip pat neatsiejama Prūsijos piliečio, vadinasi, ir lietuvininko ypatybė. Socialiniu požiūriu visų Chr. G. Mielcke's parengtų lietuviškų raštų adresas – neišsilavinęs valstietis su savais papročiais ir tradicijomis. Savo darbais Chr. G. Mielcke konstatuoja faktą, kad lietuvininkai Prūsijoje nesudaro visos socialinės struktūros, tad natūralu, kad jų veiklos ir interesų laukas ribojamas kaimo erdvės.

Visa savo veikla Chr. G. Mielcke buvo švietėjas, tačiau jo požiūrį į kalbą – svarbiausią tautinio identiteto raiškos dėmenį – gana reikšmingai bus paveikusiai beužgimstančio romantizmo idėjos. Aptardamas vertimo problemas Mielcke įveda romantinę „kalbos dvasios“ kategoriją ir laikosi nuostatos, kad kalba yra tautos dvasios, charakterio bei pasaulėjautos išraiška. Frazologinėje raiškoje, Mielcke's įsitikinimu, labiausiai atsiskleidžia kalbos genijus, todėl tiek savo lingvistiniuose darbuose, tiek literatūrinėje kūryboje jis stengiasi realizuoti kuo daugiau vaizdingų liaudies posakių bei idiomų. Be kita ko, Mielcke bene pirmasis lietuvių raštijos istorijoje suvokia ir aiškiai išreiškia pasaulietinės kūrybos lietuvių kalba galimybę ir perspektyvą tiek pirmasis publikuodamas Kristijono Donelaičio „Metų“ ištraukas, tiek kurdamas savą poeziją. Chr. G. Mielcke romantiškai tikėjo, kad tinkamai realizuojama, gryna bei graži lietuvininkų kalba turi perspektyvų išlikti ir netgi paplįsti, o lietuvininkams Prūsijos valstybės ribose galima išsaugoti ir sustiprinti savo tautinį identitetą.

Išnašos

- ¹ XX EM 37f, Nr. 24.
- ² Milkus K. G. *Pilkainis*. Vilnius, 1990, p. 268.
- ³ K. Milkaus rankraščių ekspertizės aktas, p. 5.
- ⁴ Plačiau žr.: Gineitis L. *Prūsiškasis patriotizmas ir lietuvių literatūra*. Vilnius, 1995, p. 7–10.
- ⁵ Arnoldt D. H. *Ausführliche und mit Urkunden versehenen Historie der Königsbergischen Universität* 2. Aalen, 1994, S. 137.
- ⁶ XX EM 22a, Nr. 2.
- ⁷ Milkus K. G. *Pilkainis...*, p. 235.
- ⁸ Вебер Г. *Всеобщая история*, 13. Москва, 1891, с. 464.
- ⁹ Bachmann J. F. *Zur Geschichte der Berliner Gesangbücher*. Hildesheim, New York, 1970, S. 216.
- ¹⁰ Hornig G. *Die Religion in der Epoche der Aufklärung. Panorama der Friedericianischen Zeit*. Bremen, 1985, S. 60–61.

- ¹¹ Čia ir kitur „Pilkainis“ cituojamas iš rankraščio, saugomo Lietuvos mokslų akademijos Rankraščių skyriuje. Šifras F 137–7.
- ¹² Misknygos, kurrosa wissos Ewangėlios per czėlą Mėtą iszguldytos, jeib nobažni Gaspadorei ir su sawo Nammiszkeis Nammėj' Diewui wertay služit ir tikrą Žinnę apie wissą Iszganimo Dawadą igātu. Karaláučiuje Rasztais iszspaustos per Ering bey Aberland karaliszkus Drukorus Mette 1800, p. 546.
- ¹³ Ten pat, p. 179.
- ¹⁴ Sėnos ir naujos krikščioniszkos Giesmės, ypaczey Senniemiems ant Géro su dideleis Rasztais iszspáustos draug su naujom's Maldû Knygélemis. Karaláučiuje, Knygdrukwonej' Lebrekto Eringo. Mette 1806, p. 100.
- ¹⁵ Grigat Chr. *Der Kreis Pillkallen*. Tilsit, 1901, S. 19.
- ¹⁶ Milkus K. G. *Pilkainis...*, p. 121.
- ¹⁷ Ten pat, p. 319.
- ¹⁸ Ten pat, p. 318–319.
- ¹⁹ Ten pat, p. 318.
- ²⁰ Mielcke Chr. G. Vorrede. *Misknygos*. Karaliaučius, 1800 [be p.].
- ²¹ *Lietuvių literatūros istorija*. Vilnius, 2001, p. 248.
- ²² Milkus K. G. *Pilkainis...*, p. 320.
- ²³ Lebedys J. Pirmieji smulkiosios lietuvių tautosakos rinkiniai. *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII amžiuje*. Vilnius, 1956, p. 30.
- ²⁴ Milkus K. G. *Pilkainis...*, p. 204.
- ²⁵ Ten pat, p. 322.
- ²⁶ Ten pat, p. 335.

Problem der litauischen nationalen Identität in Werken von Christian Gottlieb Mielcke

Žavinta Sidabraitė

Zusammenfassung

Die Familie Mielcke hat eine bedeutende Spur in der Geschichte des Schrifttums in Kleinlitauen hinterlassen. Drei Männer dieser Familie – der Vater Peter Gottlieb und seine zwei Söhne, Christian Gottlieb und Daniel Friedrich Mielcke, haben fast das ganze 18 Jh. gemeinsam an litauischen Schriften gearbeitet. Bis heute ist noch die Frage über die Identität der Familie Mielcke offen. Es ist anzunehmen, dass die Herkunft der Familie von der väterlichen Seite litauisch ist. Alle Familienmitglieder betonen, dass sie die litauische Sprache von der Kindheit an so gut wie ihre Muttersprache beherrschen. In seinen Briefen, theoretischen und literarischen Werken betrachtet sich aber Christian Gottlieb kein einziges Mal als Litauer. Sowohl Chr. G. Mielcke als auch sein Vater wurden zur Arbeit auf dem Gebiet der litauischen Sprache durch die patriotische Politik der damaligen preußischen Regierung bestärkt. Diese Politik förderte bürgerlichen Gehorsam und die Verbreitung der lutherischen Überzeugungen und unterstützte die Herausgabe schriftlicher Werke in den Landessprachen. Die aufopfernde Arbeit der Familie Mielcke für und über die litauische Sprache, ihre herzliche Sorge für Kulturbelange der Litauer, ihr Glauben an den Sinn der gemachten Arbeiten zeugen auch von einer sehr hohen persönlichen Motivation.

Protestantismus war eines der wichtigsten, die litauische nationale Identität bezeichnenden, Elemente für Christian Gottlieb Mielcke. Die von ihm vorbereitete Predigtensammlung „Misknygos“ (1800) und das im Jahre 1806 herausgegebene Kirchliederbuch waren von den protestantischen Aufklärungsideen geprägt. Mielcke versuchte, die religiöse Identität der preußischen Litauer mit der Geschichte des protestantischen preußischen Königreiches zu erklären.

